

GY. SZABÓ ANDRÁS

Szárszó '43

Egy felemásan megünnepelt évforduló

1983 júniusában Pozsgay Imre levelet kapott Amerikából Püski Sándortól, amelyben a könyvkiadó arról tájékoztatta a Hazafias Népfrent főtitkárát, hogy nem tud megjeleníteni a szárszói találkozó 40. évfordulójára tervezett emlékező ünnepségen. A Magyar Élet Könyvkiadó alapítója, a konferencia megálmodója nagyon készült erre a hazalátogatásra; hónapokkal korábban felvette a kapcsolatot Fekete Gyulával, az Írószövetség akkori alelnökével, valamint a Hazafias Népfrent munkatársaival, hogy a régi találkozó mintájára egyhetes tábor keretében „az egykori Szárszó szellemében biztosítsanak fórumot” a nemzet aktuális gondjainak megvitatására. Az akkori politikai vezetés azonban nem hagyta jóvá a szervezők elképzelését, az egy hetet először három, majd egy napra zsugorította, s a Kossuth Kiadó által az évfordulóra megjelentetett szárszói emlékkönyv hiányos dokumentumanyaga, előszavának szellemisége sem tükrözte az akkor még élő résztvevők elvárásait.

Püski távolmaradásának fő indoka azonban nem ez volt. Csoóri Sándor előszavával, 1983 májusában megjelentette New Yorkban Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvét, s ezzel – a pártállam hivatalos álláspontja szerint – „súlyosan megsértette” Magyarország szövetségi és külügyi érdekeit. Püski a New York-i magyar főkonzullal folytatott beszélgetést követően közölte kényszerű távolmaradásának okát Pozsgayval. Úgy vélte: az áldatlan helyzetet, a botrányt nem a könyv megjelenése okozta, hanem az a riasztó tény, hogy mindez a XX. században egy nemzeti kisebbséggel megtörténhet. „Foglalkozásunkból eredően – írja – ki nem térhettünk előle. [Duray kéziratának közlése elől – Gy. Sz. A.] Így hozták a körülmények.” Az igazmondásnak azonban ára van: „...a fentiek legkeservesebb következményeként nem lehetek ott augusztusban Szárszón...”

A történelmi jelentőségű szárszói találkozó 40. évfordulójáról alig találunk emlékező írást. (A tíz esztendővel korábbi – 1973-as – szűk körű megemlékezés Szárszó tárgyilagos értékelésében nem hozott áttörést. Darvas József emlékező beszéde az elvárt sablonok szerint, a szocialista társadalom építésének

szemszögéből ítélte meg a konferencia általa hasznosíthatónak vélt tanulságait.) Az 50., majd a legnagyobb számú érdeklődő jelenlétében lezajlott, a budapesti Kongresszusi Központban megtartott 60. évfordulóval már érthetőbben többet foglalkozott a média.

A 40. évfordulóra való megemlékezés, ahogyan azt várni lehetett, meglehetősen ellentmondásosan alakult. Az Alföld 1983. augusztusi számában megjelent interjú is sejtetni engedett valamit abból a fékező, a találkozó fontosságát tompítani igyekvő törekvésből, amelyet jól időzítve, valószínűleg felsőbb sugallatra fogalmazott meg a '43-as találkozó egyik résztvevője: „Ami zavar, már tíz évvel ezelőtt is zavart, az önünneplés. [...] Mi pedig, akik hallgatók voltunk, ilyen, olyan módon kerültünk oda, lehetnénk annyira szerények, hogy bevalljuk: nem mi forgattuk a történelem kerekét, [...] az egész konferenciának történelem meghatározó szerepet tulajdonítani – főleg nem eléggé egyértelmű fogalmazásban – ma többet árt ennek a történelmi periódusnak az értékelésében, mint amennyit használ.” (*Szárszóra emlékezve – Beszélgetés Kontra György biológussal*)

A 40. évforduló megrendezésére 1983. augusztus 20-án került sor Balatonszárszón, az eredeti helyszínen, a Soli Deo Gloria Diákszövetség telephelyén. Személyes érintettségemnél fogva is fontos és emlékezetes számomra ez a nap. Mikor kiderült, hogy sem Püski Sándor, a Magyar Élet-tábor létrehívója, sem a nyugati emigrációban élő Gombos Gyula író, Szabó Dezső kiváló monográfusa nem lesz jelen a találkozón (Gombos kimaradt a meghívottak közül, mint ahogy hozzászólása is a Kossuth Kiadó által kiadott jegyzőkönyv anyagából), az Írószövetség lemondta részvételét, s egyedül Pozsgay Imre tartott a Hazafias Népfrent részéről a szárszói találkozó hivatalos értékelését messze meghaladó méltató beszédet az egybegyűlteknél. Még így is, vagy talán éppen a gátló, akadályt gördítő intézkedések ellenére sokan jelentek meg 1983. augusztus 20-án a kora reggeli órákban a Déli pályaudvar peronján. Az egykori táborlakók és az emlékező fiatalabb nemzedék között a vonaton ott voltunk mi is, a Forrás Kör tagjai, akik az 1983-as év tavaszán mutattuk be *Szárszó '43* című irodalmi összeállításunkat a budapesti Egyetemi Színpadon. Az estet Medvigy Endre szerkesztette, és a műsor gerincét a negyven évvel korábban, a Soli Deo Gloria telepén elhangzott nagy hatású előadások alkották. Erdei Ferenc és Németh László, a meghatározó

két előadó egymást követő beszédeinek részletei mellett helyet kaptak a műsorban az előadásokhoz kapcsolódó felszólalások, Veres Péter napszámos-énekei, záró előadásának gondolatai, de a kor ismert nagy „versdokumentumai” is, így József Attila *Levegőt!* című költeménye. Megszólaltak Sinka Istvánnak a költő által elmondott, a Magyar Királyi Ügyészség által betiltott versei. Az est korántsem volt veszélytelen vállalkozás: az áthallások, az előadások lezáratlan kérdései kísértettek, jelen voltak 1983-ban is. Az összeállítást népdalok színesítették, hangulati háttérrel teremtve a szövegek mellé, akárcsak a ’43-as augusztusi konferencián. Ezt a műsort – pontosabban: az eredeti műsornak egy rövidített változatát – vittük Balatonszárszóra.

Abban az állapotban fogadott minket a telep, ahogyan negyven évvel korábban láthatták a vonatról leszállva az átmenetileg megnövekedett területű ország minden részéből érkező táborlakók. Azért mégsem egészen úgy. Térdig érő, elgázosodott fűben gázoltunk, amely négy évtizeddel korábban – az akkori képek tanúsága szerint – frissen kaszáltan várta az érdeklődőket. Nyoma sem volt 1983-ban semmiféle építkezésnek; az a „csodalétesítmény”, amely ma rajta áll, és SDG Családi Hotel és Konferencia-központ névre hallgat, még nem találta meg a tervezőjét. Égnek magasodtak viszont azok a nyárfák, amelyek körbeölelték az akkori előadások hallgatóit a telek sarkiban.

Hogy kikre emlékszem azok közül, akik 1943-ban is megtették az utat a szárszói állomástól a helyszínig? Ősz hajával frissen lépdelt előttünk Balla Péter népzenekutató, aki esténként népdalokra tanította a társaságot. Velünk gyalogolt Hartyányi István, a Bolyai Akadémia és a Turul Könyvkiadó meghatározó személyisége, Zsigmond Gyula, a Petőfi Párt főtitkára, a Magyar Közösség-per vádlottja, Fitos Vilmos, a Turul-ellenzék vezetője, Sebestyén László történész, újságíró, Bérci László fényképész, a népi írók portréinak elkészítője, a ’43-as szárszói konferencia eseményeinek fotósa, Somodi István mezőgazdász, talán az egyetlen ma élő résztvevője a tanácskozásnak. Ha emlékeztem nem csal, körülbelül másfél százan lehettünk.

Az eredeti helyen alkalmi színpadot ácsoltak össze a helybeliek. Rekkenő hőség volt, igazi augusztusi forróság; zakónkat levetve, fehér ingben álltunk az emelvény körül. A *Himnusz* eléneklése után Pozsgay Imre lépett a deszkákra. Sohasem találkoztam elmon-

dott beszédének leírt változatával. Nem is tudom, megjelent-e valahol; a Püski által kiadott *1989 – Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban* című, beszédekkel és levelekkel kiegészített memoárjában sem találtam rá semmilyen utalást. Egyet tudok: beszéde magasan fölötté állt a kurzus elvárt szempontrendszerének, valóban népfreontos szemléletű volt. Pontosan arra helyezte a hangsúlyt, amire a konferencia megálmodói negyven évvel korábban: voltak-e, s milyen esélyei voltak a háború közepén, a nagyhatalmi törekvések szorításában a magyarságnak? Erdei Ferenc elemző, a magyar társadalom szerkezetének történeti áttekintéséből kiinduló felismerései beszédében épp annyi teret és kifejtést kaptak, mint Németh László aggályai a magyarság jövőbeli útját illetően. Jól felépített előadás volt, messze távol mindenfajta vonalasságtól.

Ezután következtek mi, a Forrás-kör tagjai az elhangzott előadások részleteinek felidézésével, Sinka István tábortűznél elmondott verseinek sorai-val: „Senki báróéknál / hatodos tengeri, / A jó Isten jó és / mégis megengedi // Hatodos tengeri! / De ha apellálunk, / törvénytől törvényig / bolond utat járunk.”

Németh László előadásának súlyos, meggondolkodtató látletele, ahogyan akkor, ezúttal is hatott: „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt ’benszülötté’ ez a nagy középkeleti nemzet tulajdon országában.” Ezután következett Veres Péter előadásának vezérgondolata: „Ha valóban a népet szereted, s nem csupán a benne levő uralmi lehetőséget, akkor szolgálatára tedd fel az életedet, még akkor is, ha nem ért meg a nép, sőt még akkor is, ha megkövez érte.” Az egész összeállításnak adtak tartalmi-hangulati keretet a szárszói találkozó hitvallásának is felfogható József Attila-sorok, ama bizonyos mélyről felszakadó, bensőből vezérelt, rendet is szülő szabadságeszményről.

A taps, amely az egykori tanácskozás megidézett szövegrészleteit fogadta, lelkes volt, de visszhangtalan maradt. Igaz, ott és akkor hatottak az elhangzott szavak. Ki-ki magával vihette annak jóleső érzését, hogy néhány órára összeállt az az ország, amelyet legbelül magának elképzelt. Az akkori közérzetről, az emlékezés megvalósulásának eredményességéről Somodi István adott tárgyilagos, illúziótlan helyzetértékelést a balatonszárszói vendéglőben elmondott pohárköszöntőjében:

„Barátaim! A mai nap története úgy alakult, hogy előzetes várakozásainktól eltérően most csak ünnepelni jöttünk Szárszóra. Ez a körülmény meghatározza találkozásunk jellegét, maradjunk hát az ünnepkorlátai között. Köszönjük meg azoknak, akik mellettünk álltak a megemlékezés igényében, meggyőzték a továbbra is hatni tudó – és a világosságra továbbra sem kívánczó – ellenerőket, hogy legalább az egy-

mást láthatás jogát kieszközölték megfogyatkozott táborunknak. Fogadják elismerő kézszorításunkat.”

A leszálló estben, hazafelé a vonaton, ennek a pohárköszöntőnek a sorai maradtak velünk. Ha felemásan is, de rendbontás nélkül zajlott le a megemlékezés. Fontosnak éreztük, hogy azokkal ünnepelhettünk együtt, akiknek a számára még megélt valóságot, eleven emléket jelentett a '43-as találkozó.

Jónás